

Artikel

De verstarde buitenlandse politiek van Poetin

André Mommen

Sinds hij op de laatste dag van 1999 uit handen van Boris Jeltsin de presidentiële macht ontving, heeft Vladimir Poetin meer orde in de Russische huishouding gebracht. Dat ging gepaard met een nieuwe machtscentralisatie in het Kremlin. Voorts wil Poetin Rusland weer als een grote mogendheid op de kaart te zetten. Om daarin te slagen moet hij zijn land moderniseren. In dit artikel gaat André Mommen na welke factoren dat beleid hebben bepaald en in welke mate de erfenis van het sovjetverleden doorweegt. De meest pregnante vraag daarbij is hoe Rusland de constante erosie van zijn invloed in het nabije buitenland verteert en zijn buitenlandse politiek kan dynamiseren. De perspectieven voor dat laatste zijn eerder beperkt.

Nog een grote mogendheid?

Na de implosie van het communisme op het einde van 1991 konden de nieuwe machthebbers in het Kremlin allerminst bevroeden dat zij met het uit elkaar vallen van de Sovjet-Unie ook de controle over de ex-sovjetrepublieken zouden verliezen. De in alle haasten in elkaar gezette Gemeenschap van Onafhankelijke Staten hing als los zand aan elkaar en kon de economische chaos in de regio allerminst voorkomen. Het lag nogal voor de hand dat de "Slavische staten" Rusland, Oekraïne en Wit-Rusland elkaar gemakkelijk zouden vinden. Maar alleen tussen Rusland en Wit-Rusland kwam een losse federatie tot stand. Minsk had Moskou meer nodig dan omgekeerd, ook al omdat de kleine Wit-Russische republiek economisch totaal afhankelijk van de grote buur was. De relaties tussen Moskou en Kiev daarentegen waren soms erg koel. Het Oekraïense nationalisme was historisch gezien sterker, ook al wegens de grote Russische minderheid in de oostelijke

industriegebieden. Voorts waren er nog de conflicten rond de verdeling van de oorlogsvloot die in Sebastopol haar thuishaven had, en over de eigendom van de Krim.

Moskou was ook gewikkeld in conflicten met ex-delen van het oude imperium en met de nationale minderheden in de eigen Federatie. De etnische opstanden in de Kaukasus deden er de Russische invloed wegsmelten. Het Russische leger leek meer op een corrupte reus op lemen voeten, dan op een efficiënte oorlogsmachine. Daar kwam nog eens de uitzichtloze oorlog in Tsjetsjenië bij. De Amerikaanse inval in Afghanistan betekende dat er nu ook US troepen in de Aziatische achtertuin verschenen.¹ In het westen moest Moskou permanent onderhandelen over oude sovjetdossiers. Dat ging dan over grensgeschillen (Krim, Trans-Dnjestrië, Kaliningrad, Karelië, Abchazië) én over de positie van de Russische minderheden in het nabije buitenland. Deze zaken liggen zeer gecompliceerd. Door de in-

dustrialisatiepolitiek van de communisten waren indertijd vele Russische arbeidskrachten uitgezwermd naar de niet-Russische republieken van de Unie. Nu die ex-republieken zich allemaal hebben losgerukt van Moskou, zijn die Russische inwoners er nog allerminst welkom. Overal is immers het etnisch argument voor de natievorming zwaar in de verf gezet. Dat geldt zeker voor niet-Slavische republieken als Moldavië, Estland, Letland en Kazakstan, waar men die grote Russische minderheid niet zo maar kan inpassen in het nieuwe natiegevoel. Omdat Rusland inmiddels zelf krampachtig op zoek is naar een eigen nationale identiteit, stoot men daar weer gemakkelijk op het Groot-Russisch chauvinisme uit de tsarentijd, iets wat de buurlanden allerminst kan charmeren. Zij zijn immers bang voor gebiedsaanspraken. Dat Groot-Russisch imperiale denken is vooral springlevend in het leger, waar men het uiteenvallen van het imperium nog altijd niet heeft verteerd. De “herstellers” van het imperium vindt men echter zowel bij antisemitisch en panslavistisch rechts, als bij communistisch links. Beide stromingen kunnen zich overigens vinden in autoritaire oplossingen zoals die door Poetin worden uitgewerkt.

Stabiliteit en veiligheid

De Russische minderheden in het buitenland worden door Poetin niet vergeten, maar ze vormen niet de directe inzet van zijn buitenlands beleid. Hoewel een etnische Rus wel altijd een Rus blijft, wil dat nog niet zeggen dat Poetin die laat voorgaan. Poetin heeft bij voorbeeld bij Oekraïne nooit verder aangedrongen op een eventuele terugkeer van de Krim naar Rusland. De

Russische minderheden in Estland, Letland, Oekraïne en Kazakstan mogen wel allerlei legitieme culturele en sociale eisen stellen, maar Moskou onthoudt zich wel van concrete dreigementen. In Moskou wil men niet dat enkele miljoenen etnische Russen naar het oude moederland op de vlucht slaan. Poetin streeft dus vooral naar *stabiliteit* en *veiligheid* in eigen land. Om dat te bereiken gebruikt hij de ijzeren vuist in eigen land. De afhandeling van de aanslepende oorlog in Tsjetsjenië is daar een goed voorbeeld van. Voorts wil Poetin de vitale pijpleidingen die aardgas en olie vanuit Centraal-Azië, de Kaspische Zee en Siberië naar het westen pompen onder controle houden. Probleem is dat die pijpleidingen niet allemaal over Russisch territorium lopen, maar ook door Oekraïne en Wit-Rusland. Met Wit-Rusland heeft Rusland nooit een probleem gehad, echter wél met Oekraïne. Oekraïne heeft het gepresteerd om slechts met grote achterstanden de eigen aardgasrekening aan Rusland te betalen met de stille dreiging dat Kiev wel eens de doorvoer naar het westen zou kunnen blokkeren. Moskou weet ook dat armoede, milieurampen, burgeroorlogen, industriële afbraak, enz. gemakkelijk oncontroleerbare migratiestromen op gang kunnen brengen. Trokken vele Russen uit Kaukasië, Centraal-Azië, het Balticum en Oekraïne eerst nog naar de Russische steden, nu nemen ze de wijk naar Europa. Deze economische vluchtelingen hebben er inmiddels wél de welvaartsstaten onder druk gezet en de Europese regeringen ertoe aangespoord om de toevloed van deze ongewenste vreemdelingen af te remmen. Dat bemoeilijkte de relaties met Moskou.

Die ontstellende zwakte heeft men opgemerkt bij de etnische conflicten op

de Balkan en tijdens de Amerikaanse invasie in Afghanistan en in Irak. Dat de taliban uit Afghanistan zijn verdreven, is Poetin nog enigszins goed uitgekomen. Want hierdoor kon hij ook de Tsjetsjeense rebellen verzwakken. Maar de val van Saddam in Irak heeft hem allerm minst geholpen. Saddam was ooit een goede klant voor de Russische wapenindustrie en daarna van de Russische oliefirma's.² Voorts bezit Poetin nog een historische vordering op Irak.³ Wanneer Irak deze schuld ooit zal afbetalen, is nu onduidelijk. Op de Balkan heeft Moskou in de persoon van Slobodan Miloševi een bondgenoot verloren. Lange tijd wilde Moskou wel Servië door dik en dun steunen tegen de Amerikaanse overmacht, maar tenslotte moest men er zich neerleggen bij de realiteit. Dat had ook vër-strekkende consequenties voor de Russische machtsposities in de Zwarte Zee.⁴ Turkije is daardoor ineens een verre buur geworden. Poetin ging daarom eind 2004 naar Turkije op bezoek om de handelsrelaties aan te halen.⁵ De stabiliteit en veiligheid in deze regio wordt voortaan door de NAVO gehandhaafd.

Alleen in welbepaalde dossiers kan Rusland nog een rol van betekenis spelen. Nemen we het geval van Noord-Korea dat als "schurkenstaat" al enige tijd op ramkoers met de Verenigde Staten ligt. Noord-Korea is echter een "goede buur" van Rusland en tevens een pion waarmee Moskou de Amerikaanse hegemonie in de regio kan frustreren. Moskou kan ook druk uitoefenen om beide Korea's te herenigen, waardoor Seoel Washington wel eens los zou kunnen laten. Probleem is dat Moskou nog altijd geen modaliteiten voor dat scenario heeft weten te ontwikkelen. In de Perzische Golf en in het Midden-Oosten liggen de kaarten al niet anders.

Noch het pro-Amerikaanse regime van de sjah, noch het sjiiitische bewind van Khomeiny waren ooit vrienden van Moskou. Een eventuele liberalisering van het sjiiitisch bewind in Teheran zou niet Moskou, maar wél Washington goed uitkomen. Vandaar dat Poetin voor de status quo heeft gekozen en Teheran heeft aangeboden mee te werken aan de ontwikkeling van kernenergie. Dat natuurlijk tot grote gram van Washington. Die andere "schurkenstaat" Syrië kan zich eveneens in de sympathie van Moskou koesteren. Maar of dat iets zal helpen, is maar de vraag, daar de minste Russische wapenverkoop aan Damascus in de internationale media breed worden uitgemeten. Syrië is immers ook een verklaarde vijand van Israël.⁶

Rusland moet het hebben van oude en oprechte vrienden in de wereld. India is zo een witte merel. India koopt traditioneel niet alleen Russische wapens, maar treedt ook nog eens op als een gewaardeerd leverancier van hoogwaardige elektronica en farma. Elders in Azië is Rusland niet echt welkom. Met de oude vijand Japan heeft Rusland nog territoriale geschillen over de Koerillen te regelen. Van Japan werd ooit verwacht dat het zou meewerken aan de economische ontsluiting en modernisering van Siberië, maar daar is nooit iets van terechtgekomen. Anders liggen de verhoudingen met China. Dat land heeft een groot bevolkingsoverschot en kan dus ook arbeidskrachten naar Siberië sturen. Voorts heeft China hoge nood aan een veilige aanvoer van aardgas en olie, wat Siberië allemaal zou kunnen leveren. Doch China heeft onvoldoende kapitaal om voor de noodzakelijk investeringen in pijpleidingen en pompstations te zorgen. Met China zijn de plooiën

inmiddels gladgestreken. De Chinese machthebbers hebben zich altijd afzijdig gehouden van inmenging in de interne problemen van de Russische Federatie. Trouwens, China is militair niet in staat om buiten de landsgrenzen ook maar iets te doen. Voorlopig mikt China daarom vandaag op een snelle exportgeleide groei. De Chinese handel met Rusland staat evenwel op een laag pitje. Pas verleden jaar kwam er vanuit China vraag naar het fors opvoeren van de aardgas- en olieleveranties uit Siberië. Zoals bekend is de snel groeiende Chinese economie - gemiddeld tussen 8 en 9 procent per jaar - sterk afhankelijk van olie-import uit de rest van Azië en vanuit het instabiele Midden-Oosten. Dat verklaart de plotse interesse van Peking voor Siberische energiebronnen. Komt hieruit ooit een as Peking-Moskou voort?

aanpakte. Ze worden voortaan benoemd en niet meer rechtstreeks verkozen. Ook het kiesstelsel voor de Doema dat lokale grootheden de gelegenheid bood om zich in een district te laten verkiezen, ging op de schop.

Een en ander ging gepaard met een langzame maar consequente schoonmaak van zowel het Kremlin als de regering van oude Jeltsin-getrouwen. De als "liberale hervormers" bekend staande zakkenvullers verbonden met het internationale kapitaal verloren hun macht. Dat zorgde telkens voor veel kabaal in de media. Men vreesde immers een mogelijke terugkeer van de dictatuur en de overgang naar een vorm van staatskapitalisme. Poetin wist zich evenwel gesterkt door de publieke opinie én door zijn veiligheidsapparaat. Uit dat veiligheidsapparaat begon Poetin nu zijn medewerkers, managers en ministers te rekruteren. Deze nieuwe fractie van *soliviki* wilde de staatsfinanciën weer gezond maken door consequent de winsten van de grote exporterende bedrijven af te romen en aan te wenden voor de modernisering van het land. Dit *bonapartistisch* project drijft op de macht van een rechtstreeks verkozen leider die boven de partijen en de belangengroepen opereert. Om dat project uit te voeren moest Poetin ook de klasse van de *oligarchen* uitschakelen.

Die klasse van oligarchen was voortgekomen uit de economische en politieke chaos die was ontstaan door de implosie van het communisme. Vooral jonge en ondernemende academici hadden zich al snel meester gemaakt van media en geprivatiseerde bedrijven, waarbij ze veelal allianties hadden afgesloten met buitenlandse geldschietters. De winsten haalden ze uit de export van minerale grondstoffen,

De strijd tegen de oligarchen

Op binnenlands politiek niveau heeft Poetin inmiddels gewonnen spel. Had hij bij zijn eerste verkiezing in 2000 nog de tegenstand van de Communistische Partij van de Russische Federatie (CPRF) te duchten, bij de Doemaverkiezingen van december 2003 en bij zijn herverkiezing in 2004 verpletterde hij met gemak deze moeilijke tegenstander. Zijn presidentiële partij beschikt vandaag over een comfortabele meerderheid in de Doema. De twee liberale formaties rond enerzijds Jigor Gaidar, Anatoli Tsjoebais en Boris Nemtsov en anderzijds Grigori Javlinski werden daarbij volledig van de kaart geveegd. Dat was tevens het startsein voor een constitutionele hervorming waarbij Poetin de lokale politieke machthebbers (gouverneurs en presidenten) van de deelrepublieken

financiële transacties en winstgevende importen. Deze klasse leefde in symbiose met de technocratische en neoliberale hervormers die in Moskou de regeringsmacht in handen hadden genomen. De oligarchen corrumpeerden de media en de publieke opinie. Door hun roekeloos en onverantwoordelijk gedrag brachten ze in 1998 Rusland evenwel aan de rand van de financiële afgrond. Het was meteen ook het einde van hun macht nu de kapitalistische droom in een speculatieve zeepbel uit elkaar was gespat. Jeltsin kocht zich daarna een veilige aftocht door de presidentiële macht over te dragen aan Poetin, de vertegenwoordiger van de geheime diensten. Poetins opdracht bestond erin de centrale staatsmacht te herstellen en het economisch verval een halt toe te roepen. De financiering van dat project moest komen uit export van aardgas en olie waarnaar de vraag op de wereldmarkt voortdurend steeg. Maar om op die inkomsten beslag te kunnen leggen, moest Poetin wel eerst de oorlog tegen zijn oligarchen winnen.

Na zijn verkiezing in 2000 liet Poetin in zijn *State of the Union* expliciet verstaan dat hij de oligarchen “als klasse” wilde uitschakelen. Dat verraste meteen de waarnemers. Had Stalin ooit in december 1929 niet in een redevoering gesteld dat hij de *koelakken* (rijke boeren) als klasse wilde elimineren? Was Poetin een nieuwe Stalin? Poetin verweet echter de oligarchen dat zij nauwelijks belasting betaalden en dat ze door middel van corruptie aan hun bedrijven waren gekomen. Daarbij parkeerden ze hun inkomsten in de belastingparadijzen. De gevolgen lieten zich raden. Poetin pakte meteen twee notoire oplichters als Boris Berezovski en Vladimir Goesinski aan. Ze vluchtten beiden al snel in de

richting van hun buitenlandse bankrekeningen. Intussen had Poetin zich van Goesinski's imperium Media-MOST meester gemaakt. Toen Poetin in 2003 het olie- en aardgasimperium Joekos van oligarch Michail Chodorkovski aanpakte, was pas de beer goed los. Chodorkovski had in 1995 bij een frauduleuze “veiling” voor een prijke Joekos met zijn rijke Siberische olievelden weten in te palmen en daarna nauwelijks nog belastingen betaald. Dat laatste was een beschuldiging waarmee de onderzoeksrechter aan de slag kon gaan. Deze affaire kreeg nog een politiek tintje omdat Chodorkovski in 2003 over zijn presidentiële ambities had gepraat. Zijn manager Platon Lebedev vloog eerst achter de tralies en daarna ook Chodorkovski. Joekos kwam hierdoor in financiële moeilijkheden. Het Kremlin legde daarna meteen beslag op enkele bedrijfsonderdelen. Exit Chodorkovski.⁷

Nationale macht over het kapitaal

Deze affaires met de oligarchen verschaften Poetin de gelegenheid om de wetgeving op de exploitatie van de bodemschatten aan te scherpen en de belastingopbrengsten te optimaliseren door de heffingen voortaan te relateren aan de prijzen op de internationale markten en niet op die van de binnenlandse markten. Tijdens een toespraak die Poetin hield na zijn herverkiezing op 1 juli 2004 voor de verzamelde oligarchen en industriëlen in het Kremlin, legde hij andermaal de nadruk op de plicht van de oligarchen om hun belastingen te betalen en ook om hun sociale rol als ondernemer weer volledig op zich te nemen. Ditmaal had iedereen goed begrepen. Poetin is niet tegen de oligarchen als personen of

ondernemers gekant, wel tegen hun misplaatste politieke ambities en hun al te opzichtige verrijking. Poetin bleef zeer selectief in zijn optreden. Een oligarch zoals Roman Abramovitsj mocht met geld morsen bij het kopen van de Britse voetbalploeg Chelsea zonder dat Poetin hem hiervoor op de vingers tikte.⁸ Uit angst voor Poetin werden sommige oligarchen kruiperige hovelingen. Tsjoebais sprak bij voorbeeld zijn waardering uit voor het regime door ervoor het concept “liberaal imperium” te bedenken. Oligarch Alfred Koch spoorde Poetin aan om desnoods met militaire middelen de Krim aan Oekraïne te ontrukken. Toch zijn deze oligarchen allerm minst imperiale avonturiers. Zij onderhouden goede relaties met buitenlandse investeerders en financiers. Hun belangen zijn inmiddels gemultinationaliseerd. Lukoil, de tweede olieprocent van Rusland, heeft een netwerk van tankstations in de Verenigde Staten gekocht en wil nu een *global player* worden. SUAL, dat Ruslands tweede aluminiumproducent is en dat eigendom is van Viktor Vekselberg, heeft zich via SUAL-Holding (Russia) en allianties met Zuid-Afrikaanse mijnbouwmaatschappijen gemultinationaliseerd. De aluminium-reus RusAl van Abramovitsj is in meerdere landen (Oekraïne, Jamaica, Armenië en Guinea) actief. De oligarchen hopen aldus ook de bescherming van de zogenaamde “internationale gemeenschap” te verwerven. Toch staat Poetin niet machteloos. Via zijn superministerie van Economische Ontwikkeling en Handel kan hij altijd ingrijpen als een oligarch een Russisch bedrijf wil verkopen aan een buitenlandse investeerder. Voorts heeft het Kremlin zich ook juridisch ingedekt tegen buitenlandse ondernemingen die in Rusland naar minerale bodemschatten

willen zoeken en daarvoor licenties willen kopen.

In deze affaires hebben de oligarchen of de buitenlands belangengroepen het onderspit moeten delven. Tekenend was hoe het Kremlin weer controle over de aardgasgigant Gazprom verwierf. Alexei Miller werd er door Poetin aan het hoofd gebracht om alle financiële stromen weer onder controle te brengen. Want Gazprom dreef weg uit de invloedssfeer van het Kremlin. De firma was ooit onder Jeltsin door Viktor Tsjernomyrdin en Rem Vjachirev opgericht voor de distributie en export van aardgas. Al snel verdampten bij Gazprom de aardgaswinsten. Oorzaak daarvan waren de belastingparadijzen en buitenlandse spookfirma's die de exportwinsten opzogen. Jeltsin beloofde indertijd zelfs Gazprom door Tsjernomyrdin tot premier te benoemen.⁹ Poetin wil nu van Gazprom de spil van zijn (internationale) energiepolitiek maken. In september 2004 werd daarom vanuit het Kremlin besloten tot een fusie van Gazprom met Rosneft.¹⁰ Vandaar dat in de internationale financiële pers wordt gepraat over de “gazpromisering” van de Russische buitenlandse politiek.

Welke buitenlandse politiek?

Wil Rusland ooit lid worden van de Wereldhandelsorganisatie (WTO), dan zal het een liberalere economische koers moeten varen. Buitenlandse investeerders moeten dan op voet van gelijkheid met de Russische bedrijven worden behandeld. Zo ver is het nog niet. Maar wil Rusland zich ook verder integreren in de Westerse wereld? Dat laatste is alsnog weinig waarschijnlijk. In Moskou hikt men vooral tegen de NAVO als instrument van Amerika aan.

De NAVO staat immers aan de poorten van Moskou en heeft daardoor de *global reach* van Rusland aanzienlijk versmald. Niet alleen zijn de vroegere lidstaten van het Warschau Pact tot de NAVO toegetreden, maar de NAVO is ook via *Partnership for Peace* (Pfp) tot diep in Azië doorgedrongen. Trouwens, Rusland werd zelf in 1994 zonder veel geestdrift lid van Pfp. Dit alles geeft de dilemma's weer waarin de Russische buitenlandse politiek is verstrikt geraakt.

Twee factoren spelen hierin alsnog een contradictoire rol. Enerzijds bezit Rusland nog altijd kernwapens en een groot maar passief militair potentieel waarvoor de kleine burens respect kunnen opbrengen. Dat verschaft Rusland de status van de eeuwige boeman. Anderzijds wil Rusland als de belangrijkste aardgasleverancier van West-Europa zich deelgenoot weten van de Europese economische macht. Poetin verschijnt daarom steeds meer in het gezelschap van zijn Europese collega's en hij belooft telkens om zijn oude schulden af te lossen.¹¹ Poetins probleem is niet Europa, maar wél het nabije buitenland waar Rusland zienderogen terrein verliest. Dat heeft mede te maken met de toegenomen globalisering van de economie én met het doelgericht ingrijpen van de Verenigde Staten in de achtertuin van Rusland. Daardoor lieten de pro-Russische staatshoofden er van hun pluimen.

In Georgië bij voorbeeld kon de corrupte Edvard Sjvardnadze zich tot voor twee jaar redelijk handhaven, maar hij werd daarna door een "democratische straatrevolutie" weggeveegd. Hetzelfde geldt trouwens voor de recente val van Askar Akajev in Kirgizië. De val van Sjvardnadze na de gemanipuleerde parlementsverkie-

zingen van eind 2003 in Georgië vertoonde ook veel gelijkenis met de ondergang van Slobodan Miloševi in Servië enkele jaren eerder. Ook nu kwam een regimewisseling tot stand die de US goed uitkwam. De scenario's waren in beide gevallen haast identiek.¹² Miloševi werd verdreven door straatdemonstraties door het studentenprotest van *Otpor* (*verzet*). Opvallend was dat deze jongeren niet alleen goed georganiseerd waren, maar ook beschikten over moderne communicatiemiddelen en over een vlotte babbel in het Engels. Wat men nog nodig had was een geloofwaardige oppositionele kandidaat.¹³ Die werd later pas gevonden.

Hetzelfde beeld vertoonde de volksopstand in Tiflis waar de protestbeweging *Kmara* (*Genoeg!*) als het ware uit het niets was verschenen. Het was alsof men hier te maken had met een overwinning van de *civil society* op de oude en corrupte *nomenklatura* uit de communistische periode. Anderen herkenden er een soort verlate revolutie in naar het model van Praag of Leipzig in 1989. Zo de straatdemonstraties reëel waren, dan nog rijzen er vragen over de organisatie ervan. Wie zat er achter en wie betaalde? Waarom heeft Poetin bij voorbeeld zijn bondgenoot¹⁴ Sjvardnadze laten vallen? De verklaring is allicht dat Georgië grotendeels onbestuurbaar was geworden door de polarisatie tussen de krachten van de verandering en die van het behoud. De stedelijke middenklasse wilde een opening naar het westen in de hoop zo uit de economische crisis te komen. Elke hulp was dus welkom. Vooral die van buitenlandse activisten en organisaties met hun steun uit de Amerikaanse ambassade.¹⁵ Sjvardnadzes latere opvolger Michail Saakasjvili was hun man geworden. In

de westerse media verscheen hij als een *nieuwe* en vooral onkreukbare man die de westerse normen en waarden toegedaan was.¹⁶ De regimeverandering verliep daarna zonder bloedvergieten. Zo werd het beeld bevestigd van een vreedzame *volksrevolutie* die de uitkomst was van de onbreekbare wil van het democratisch gezind volk.

Eind 2004 werd in Oekraïne hetzelfde scenario nog eens herhaald. Ook daar kwam een beweging naar het evenbeeld van *Otpor* en *Kmara* onder de vlag *Pora* (*Het is tijd*) op. *Pora* afficheerde zich als een oranjerevolutie geleid door de oppositionele presidentskandidaat Viktor Joesjtjenko. Weer was er sprake van verkiezingsfraude waardoor de officiële kandidaat Viktor Janoekovitsj het aanvankelijk haalde. Weer wakkerde het straatprotest aan. Voor het oog van de camera's kon men al of niet betogers in korte Engelse zinnen hun verlangen naar het westers democratisch model horen uitspreken. Veel daarvan was vanbuiten geleerd. Meer dan in het Servische en Georgische geval zijn we inmiddels beter op de hoogte van de financiële en organisatorische middelen die zijn aangewend om in Kiev de oranjerevolutie te doen slagen. Er waren hier immers duizenden professionele activisten met moderne communicatie-apparatuur (gsm's en laptops) al vele maanden op de been geweest. De logistieke steun kwam van vooral buitenlandse NGO's. Een spilfunctie in deze vervulden organisaties als *National Endowment for Democracy* (NED), *Open Society* (van de Hongaars-Amerikaanse speculant George Soros), *Carnegie Endowment*¹⁷ en *US AID*. *US AID* had voor deze verkiezingen 55 miljoen dollar gereserveerd en het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken 10 miljoen dollar.

In Moskou was men al die tijd natuurlijk niet passief gebleven. Hier stond Poetin vierkant achter Janoekovitsj. Hij kwam zelfs tweemaal naar Kiev om zijn steun te betuigen. In de hoop dat daarmee de kous af was en dat hierdoor de ooit als "beslissingszwak" bekend staande Joesjtjenko was afgetroefd. Het was een gruwelijke misrekening. De westerse campagnemakers hadden inmiddels Janoekovitsj handig als een corrupte Russische *protégé* neergezet, terwijl Joesjtjenko zich als een *mister clean* met Hollywood-allure profileerde. Een koorknaap is deze ex-boekhouder van een kolchoze allerminst, want als premier en directeur van de nationale bank heeft hij jarenlang tot het corrupte systeem van ex-president Leonid Koetsjma behoord. Dat hij daarna door zijn tegenstanders met dioxine werd vergiftigd, maakte van hem slechts een martelaar. Voor het westen was hij de ideale kandidaat die ook de internationale financiële wereld kende. Hij beloofde de lokale markten open te gooien voor de westerse multinationals en naar het lidmaatschap van de EU te dingen. De *oranjerevolutie* haalde het tenslotte nadat eerst de verkiezingsoverwinning van Janoekovitsj ongedaan was gemaakt en er nieuwe verkiezingen waren gehouden. Het volk en de democratie hadden weer gezegevierd.¹⁸ De "onkreukbare" Joesjtjenko benoemde daarna Joelia Timoshenko tot premier.¹⁹ Bij zijn inhuldiging was de *jetset*, van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Colin Powell tot de Poolse ex-president Lech WaB'sa, present. Intussen moest Poetin de opgelopen schade herstellen. Hij is al op bezoek geweest in Kiev. Beide landen kunnen niet zonder elkaar. Al was het maar omdat het aardgas hen bindt. Ook kan Poetin nu weten dat een scenario zoals in Kiev

ook hém parten kan spelen. Hij zal daarom de controle over de door het Westen gesubsidieerde *civil society* opvoeren. Kan hij hierbij wat leren van zijn naaste buur Aleksandr Loekasjenko die in Minsk verleden jaar de agitatie van *Zubr*²⁰ rond het referendum om voor een nieuwe termijn te kunnen kandideren van straat liet knuppelen?²¹

Conclusies

Het Kremlin beschikt niet over voldoende politieke, ideologische en militaire machtsmiddelen om met een consistent beleid de oude posities in het nabije buitenland te verdedigen. Vooral de recente nederlagen in Servië, Georgië en Oekraïne zijn hard aangekomen. Van een autonome Russische machtspolitiek is nog nauwelijks sprake, omdat Moskou de oude bondgenoten niets anders dan

gas en olie te bieden heeft. Het bezit wél kernwapens en raketten, maar die schrikken de burens meer af dan dat ze sympathie opwekken. Elders in de wereld is Rusland uitgeschakeld. Nu alle traditionele invloedssferen zijn verschrompeld, moet Rusland zich noodgedwongen tot “Europa” bekennen, wat met de huidige politieke cultuur in Moskou haast onmogelijk is. Economisch heeft Rusland echter bij Europa alles te winnen. In Azië kan Rusland ook grondstoffen en aardgas slijten, maar noch China noch Japan afficheert zich als een bondgenoot. Zolang men in Moskou in termen van territoriale invloedssferen blijft denken, zal elke kwalitatieve koerswending moeilijk zijn²² en het voluit en zonder complexen meespelen in de internationale politiek en het kapitalistische wereldsysteem frustreren.

[Noten]

- ¹ Zo bezat Rusland al militaire basissen in Tadjikistan, Kirgizië en Georgië. Kirgizië, Kazakstan en Oezbekistan zijn evenwel na 11 september 2001 frontlijnstaten met Afghanistan geworden. De Amerikanen kregen in Oezbekistan en in Kirgizië een luchtmachtbasis. Later verwierf Rusland ook een luchtmachtbasis in Kirgizië.
- ² Lukoil had in 1997 een contract van 20 miljard dollar getekend voor het boren naar olie in Kurna en Zaroebzjneft had een concessie bedongen om het Bin Umar olieveld voor een bedrag van 90 miljard dollar te ontwikkelen.
- ³ De historische vordering uit de Sovjettijd bedraagt 8 miljard dollar, waarvan 6 miljard voor rekening van Rusland komen.
- ⁴ President Jeltsin had in 1999 nog gepoogd de acties tegen Servië in verband met Kosovo te voorkomen door te dreigen met een veto in de Veiligheidsraad van de VN. Maar president Bill Clinton liet zonder de VN in te schakelen met behulp van de NAVO Servië bombarderen.
- ⁵ De bilaterale handel bereikte in 2004 een volume van meer dan 10 miljard euro (*Frankfurter Rundschau*, 7 december 2004).
- ⁶ In januari 2005 werd bekend dat Moskou SA-10 en SA-18 schouderraketten aan Syrië zou leveren.
- ⁷ Dat betekende het faillissement van Grigori Javlinski's links-liberale partij Jabloko (Appel). Ook de financiers van de rechts-liberale partij Unie van de Rechten van Jegor Gaidar, Boris Nemtsov en Anatoli Tsjoebais kwamen in de vuurlijn te liggen: de Verenigde Energie Systemen (UBS) (geleid door Anatoli Tsjoebais), Alfa-Bank, Soergoetneftegaz en ALROSA.
- ⁸ Abramovitsj was een partner van Boris Berezovski. Ook verwierf hij belangen in 1995 bij de privatisering van Sibneft. Hij kocht aandelen in Aeroflot en in de aluminiumreus RusAl. Hij bracht zijn bezittingen daarna onder in Millhouse Capital. Toen in 2000 Berezovski naar het buitenland vluchtte, nam hij diens aandelen in Sibneft en in het ORT televisiestation over. Poetin heeft Abramovitsj bij Aeroflot aan de kant geschoven en er de vroegere KGB'er Viktor Ivanov tot voorzitter benoemd.

- ⁹ Hij werd na zijn val als premier in 1998 tot ambassadeur in Kiev benoemd, wat erop wijst dat hij als oligarch nog aan de gaskraan zit.
- ¹⁰ Rosneft is ook actief in Kazakstan, Algerije, Colombia en Afghanistan. Het bezit veel raffinagecapaciteit en het nam in december 2004 een deel van Joekos over. Over de fusie met Gazprom werd daarna niets meer gehoord.
- ¹¹ Tijdens de ontmoeting van Poetin met Bondskanselier Gerhard Schröder in december 2004 kwam de versnelde aflossing van de Russische schuld aan de crediteuren verenigd in de Club van Parijs aan de orde. Duitsland bezit 40 procent van die schuld. Poetin overwoog om de komende drie jaren ongeveer 30 miljard dollar in tranches af te lossen. Maar Poetin verlangde voor de vervroegde terugbetaling ook een fikse korting. In totaal is Rusland de Bondsrepubliek 21 miljard euro schuldig die ten laatste in 2014 moeten zijn terugbetaald. Probleem is dat Duitsland in de loop van 2004 reeds een deel van de Russische schuld veilde. Die transactie bracht vijf miljard euro op. Om de buitenlandse schuld vervroegd te kunnen aflossen wil Moskou een belangrijk deel van de opbrengsten (geschat op 17 miljard euro) van de komende privatiseringen daarvoor aanwenden.
- ¹² Bij de verkiezingen van 2000 waren Amerikaanse opiniepeilers aan het werk gezet om uit te vinden welke kandidaat het van Miloševi kon winnen. Men kwam daarna bij de onbekende nationalist Vojislav Koštunica uit.
- ¹³ Mária Huber in *Die Zeit* van 2 december 2004
- ¹⁴ De dochter van Sjevardnadze heeft grote belangen verworven in het tweede mobiele telefoniebedrijf in Rusland.
- ¹⁵ Geweten is dat in Belgrado de regimewisseling gestuurd werd door de Amerikaanse ambassadeur Richard Miles en dat dezelfde man daarna naar Georgië was gestuurd toen daar verkiezingen in aantocht waren. Ook is geweten dat de Georgische oppositiekandidaat Michail Saakasjvili, een vroegere medewerker van Sjevardnadze, niet alleen in de Verenigde Staten had gestudeerd, maar ook zijn carrière via de circuits van de internationale instellingen had gemaakt.
- ¹⁶ Sjaakasjvili was op aansporing van Miles naar Belgrado gegaan om daar het *Otpor*-model te bestuderen.
- ¹⁷ Anders Åslund (de regionale directeur van *Carnegy Endowment* in Moskou) verklaarde op 12 mei 2004 dat in 2004 niets zo belangrijk was als de Oekraïense presidentsverkiezingen (*Die Zeit*, 2 december 2004).
- ¹⁸ De Groene fractieleidster in de Bundestag Katrin Göring-Eckhart getuigde zichtbaar onder de indruk: "Was in Kiew passiert, kommt vom Volk. Friedlich und fröhlich marschieren Abertausende zum Unabhängigkeitsplatz, um ihr Recht einzufordern. (...) Ein Volk erobert die Plätze, erfasst vom Gedanken an Demokratie, Freiheit und Selbstbestimmung. (...) Das Orange aus Kiew strahlt aus, nach Russland, nach Europa, (...) Sie tragen Pelzmantel und Wattejacke, aber das Orange verbindet und schweisst zusammen. Und sie singen: *Nas bahato, nas ne podolati*. Wir sind viele, wir sind nicht zu besiegen." (*Die Zeit*, 2 december 2003.)
- ¹⁹ Joelia is een afstammeling van maarschalk Semion K. Timosjenko, een held van de Sovjet-Unie. Ze werd in de jaren negentig bekend als de *aardgasprinses* omdat ze als minister over de aardgasimporten uit Rusland ging. Ze werd na een corruptie-affaire daarna zelfs voor zes maanden in de gevangenis gezet. Maar ze dook weer in het parlement op aan het hoofd van haar Radicale partij. Na enkele malen van kapsel en haarkleur te zijn veranderd, paradeert ze nu in traditionele klederdracht en met blonde vlechten alsof ze zó uit een *Heidi*-film is gestapt.
- ²⁰ Van *Zubr* is alleen geweten dat dit groepje kan rekenen op de financiële en logistieke steun van enkele westerse NGO's, zoals de door de *Partij van de Arbeid* in Nederland in 1991 opgerichte *Alfred Mozer Stichting* die zich bezig houdt met democratisering in Oost-Europa. De Wit-Russische oppositionele presidentskandidaat uit 2001 politicus Michail Marintsj werd door Loekasjenko in december 2004 tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld, omdat hij computers zou hebben gestolen. Het betrof evenwel 'schenkingen' van de Amerikaanse ambassade.
- ²¹ Sergei Karaganov (lid van de Russische Raad voor Buitenlandse Zaken en defensie) zag dat in Wit-Rusland "des étudiants sont massivement soutenus par l'Europe et les États-Unis. Les moyens financiers des groupes d'opposition augmentent. Peu à peu se développe un groupe pro-occidental qui sera porté au pouvoir lorsque le pouvoir s'effondrera" (*Le Monde*, 8 maart 2005).

²² Dat verklaart de chronische angsten (Richard Meng in *Frankfurter Rundschau*, 15 december 2004) waarmee men in Moskou, dit ondanks de chantagepolitiek met aardgas (Natalie Nougayrède in *Le Monde*, 18 maart 2005), de afkalvende invloed in de eigen regio ervaart.

[Bio]

Andre Mommen is politicoloog, docent aan de Universiteit van Amsterdam en hoofdredacteur van het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*.